

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

ΠΑΣΟΚ: ΜΙΑ ΥΠΟΘΕΣΗ ΠΟΥ ΚΑΠΟΤΕ ΥΠΗΡΞΕ ΚΑΙ ΡΟΚ

Γιώργου Παπαγιαννόπουλου: *Η Σκοτεινή Πλευρά του Ήλιου*, εκδ. «Οδυσσέας», σελ. 213, Αθήνα 1989

Φαίνεται ότι ο Χρόνης Μίσσιος με το κλασικό πια «Καλά Εσύ Σκοτώθηκες Νωρίς», άνοιξε ένα δημιουργικό δρόμο για την εξιστόρηση των παθών και παθημάτων των αριστερών μέσα στις διάφορες εκδοχές της Αριστεράς που θήτευσαν κατά καιρούς. Πολύ συνοπτικά, ο δρόμος αυτός χαρακτηρίζεται από την εμμονή που διαπερνώντας το δάσος της πολιτικής, αποκαλύπτει το δένδρο της ανθρώπινης εμπειρίας στο μοναδικό και μοναχικό της τοπίο. Εξίσου σημαντική καινοτομία στο έργο του Μίσιου, υπήρξε και η ακριβής καταγραφή του ύφους και ιδιαίτερα του γλωσσικού ιδιώματος, μέσω του οποίου μία προφανώς πολιτική-συλλογική εμπειρία αποδιαρθρώνεται στις κοινωνικές-ατομικές συμπεριφορές που την συνθέτουν. Το πόσο σημαντική υπήρξε αυτή η καινοτομία δεν μπορεί να αξιολογηθεί παρά σε σχέση με την παράδοση του σοσιαλιστικού ρεαλισμού που καθήλωσε την Αριστερά για δεκαετίες στις «μάζες», τα «σύμβολα», τα «καθήκοντα». Στον Μίσσιο ωστόσο, αυτή η τολμηρή χειραφέτηση του επαναστατημένου ήρωα, από τις υπερανθρώπινες διαστάσεις της λαϊκής – αριστερής-μυθοπλασίας, παρέμενε αδιέξοδη. Το παιγνίδι είχε τελειώσει, η μεγάλη αλλά μοναχική πορεία προς τον πυρήνα της αλήθειας του, είχε μάλλον καθαρτήριο χαρακτήρα καθώς η συλλογικότητα που το ενέπνευσε, εξέπνευσε η ίδια. Η Αριστερά του Μίσιου είχε τελειώσει.

Ο Γιώργος Παπαγιαννόπουλος θα έλθει στη δική του «Σκοτεινή πλευρά του ήλιου» να ξαναπαίσει το δρόμο του Μίσιου από την αρχή. Πρόκειται για ένα δρόμο που, όπως προανάφερα, επιμένει στην αξία της προσωπικής εμπειρίας με το ίδιο πάθος που υπερασπίζεται ή μάλλον υπερασπίστηκε κάποτε το συλλογικό του όραμα. Η ταυτότητα του ήθους και του ύφους είναι έκδηλη σε μια συγκριτική, υπό προϋποθέσεις, ανάγνωση. Ποιες προϋποθέσεις; Μα την κατανόηση ότι η «αρχή» του Παπαγιαννόπουλου είναι ήδη, εν αγνοία της, παγιδευμένη στο «τέλος» του Μίσιου. Αυτή είναι και η τραγική διάσταση του δικού του ταξιδιού, η μοναδική σκοτεινή πλευρά που δικαιολογεί επαρκώς τον τίτλο της δικής του εξομολογητικής κατάθεσης. Γιατί η «Νέα Αριστερά» που μπλέκεται στα γρανάζια της μικροαστικής ριζοσπαστικότητας της δεκαετίας του '70, δεν είναι παρά το

καθυστερημένο ψυχοπαίδι μια διαλυμένης οικογένειας: της Αριστεράς χωρίς επίθετα, προσδιορισμούς και συγκεχυμένες κοινωνικές αναφορές. Όπως επισημαίνει εύστοχα ο Κ. Μανωλκίδης στον πρόλογο του βιβλίου, «Η δικτατορία στην Ελλάδα, το κίνημα αμφισβήτησης και των νέων αναζητήσεων που γεννήθηκε στην Δυτική Ευρώπη – με κορυφαία εκδήλωσή την εξέγερση του '68 στο Παρίσι – και οι απελευθερωτικοί αγώνες των λαών του τρίτου κόσμου, επηρέασαν τις αναζητήσεις για μια νέα πολιτική έκφραση έξω από τα καθιερωμένα πολιτικά σχήματα. Έτσι εξηγείται η απήχηση των διακηρύξεων του ΠΑΚ στους νέους που σπούδαζαν στο εξωτερικό. Οργανώσεις του ξεπηδούν πρωτοβουλιακά σε όλα σχεδόν τα Πανεπιστήμια και αναπτύσσουν αξιόλογη δράση, παρά την ιδεολογικοπολιτική σύγχυση που τους διακρίνει και τις μεταξύ τους διαφορές».

Εκ των υστέρων οι περισσότεροι – άλλοι, λίγοι, εγκαίρως – γνώρισαν τι επιπτώσεις είχε αυτή η παρένθεση περί «ιδεολογικοπολιτικής σύγχυσης» και το κυριότερο, πόση σχέση είχε με την έκπτωση της Αριστεράς σε κρεατομηχανή ελπίδων και οραμάτων. Ο Παπαγιαννόπουλος θα είναι ένας από αυτούς που θα ενδύσουν τις εφηβικές, μουσικές, καλλιτεχνικές, ερωτικές, αναρχικές ανησυχίες τους με τα ράκη του Μεγάλου Γυμνού – ο Μίσσιος θα αργήσει πολύ ακόμα τη δική του ομολογία – ανύποπτοι για τα συνωμοτούντα ζιβάγκο στην πλάτη τους. Οι ίδιοι θα συζητούν με πάθος και επί μέρες «ως προς το αυθόρμητο και το συνειδητό» ενώ οι Τσοχατζοπουλαίοι, οι Κουλούρηδες, οι Τζουμάκες και λοιπή παπανδρειακή συντεχνία θα οργανώνουν συνειδητά το αυθόρμητο σε «στρατιώτες της αλλαγής». Μα τόση απροστάτευτη αθώτητα θα διερωτηθεί ακόμη και ένας καλοπροαίρετος αναγνώστης. Ο Παπαγιαννόπουλος ανελέητος κυρίως με τον εαυτό του και τους συναυτό-προνόμιο ίσως μόνο όσων αγάπησαν έστω και αν έχασαν – δεν αφήνει καμία αμφιβολία στους δικούς του αναγνώστες. Βήμα-βήμα και αυτοί οι ερασιτέχνες της πολιτικής, οι ασυμβίβαστοι υπερασπιστές της συλλογικότητας, οι Ρομπέν πασών των μειοψηφιών θα απορροφηθούν από το μηχανισμό, το σημαντικότερο, θα γίνουν μηχανισμός για να συντρίψουν τους άλλους πριν συντριβούν και οι ίδιοι, όταν φθάνουν σχεδόν έξω από τη δική τους Ιθάκη: τη σοσιαλιστική νεολαία ΠΑΣΠ στον ελλαδικό πια χώρο. Από την Φλωρεντία, την ένταξη στο ΠΑΚ Ιταλίας, τη δημιουργία της ΠΑΣΠ, τη διαγραφή στην Αθήνα, ένα ταξίδι από τα 1971 στα 1976, θα έλεγε κανείς μελαγχολικό, συμμεριζόμενος μάλιστα τα καταληκτικά συναισθήματα του συγγραφέα το Γενάρη του 1979: «... Κι όμως χάθηκαν τα πάντα, ένας ολόκληρος κόσμος βυθίστηκε στη λήθη και οι έμποροι κυριαρχούν στην πιάτσα.... Ρε συ, έχει γούστο να 'ρθούνε ποτέ αυτοί στην εξουσία... Αμήχανος, σήκωσα το ποτήρι μου και ήπια μόνος».

Όμως όπως ο ίδιος σπεύδει να προσθέσει... «η ζωή συνεχίζεται», αυτοί ήρθαν στην εξουσία και εκείνος δεν έμεινε για πολύ αμήχανος, από τη «Σοσιαλιστική Πορεία», βρέθηκε στην Κεντρική Επιτροπή της «Ελληνικής Αριστεράς» και συγγραφέας της «Σκοτεινής πλευράς...». Αθεράπευτη αισιοδοξία ή θεραπευτική κινητικότητα εν όψει όσων διεκτραγωδεί στο βιβλίο του για τον κόσμο της πολιτικής; Νομίζω ότι το ίδιο το βιβλίο, και αυτή είναι ίσως μια από τις πιο σημαντικές πλευρές του, δίνει μια πιο ενδιαφέρουσα απάντηση. Την έδωσε και ο Μίσσιος αλλά έτσι όπως την περιέφερε ανάμεσα στα φαντάσματα των ερειπίων μιας εξίσου ηρωικής και αιματηρής εποποιίας, πάγωνε το χαμόγελο στα χείλη μας. Εδώ το σκηνικό είναι αλλαγμένο, η φάρσα – μάλιστα στο φως όσων διαδραματίστηκαν την τελευταία επταετία – είναι αποκάλυψη, η υπόθεση δεν είναι απλώς «ναρκοθετημένη», είναι πρωτίστως γελοία, ένα «αστείο» όπως έλεγε παλιότερα ο Κούντερα. Αλλά ακριβώς αυτή η αβάσταχτη ελαφρότητα του πολιτικού διακυβέυματος, απελευθερώνει τόσο τον συγγραφέα όσο και τους αναγνώστες από την μονομέρεια των ακτίφ, των συνδιασκέψεων, των κομματικών και διαπαρταξιακών τριβών και συνωμοσιών. Ο Παπαγιαννόπουλος χωρίς να παραλείπει, με αξιοπρόσεκτη φροντίδα, την τεκμη-

ρίωση όσων πολιτικών γεγονότων σχολιάζει, θα ζωντανέψει παράλληλα με νευρώδες ύφος αν όχι το φρέσκο, πάντως την «πιάτσα» μιας γενιάς ελλήνων αντιστασιακών του εξωτερικού. Ροκάς και «Μαλλιός» ο ίδιος, θα περιπλανηθεί με το περίεργο συνάφι του που ακούει στα ονόματα: Ξέκαλος, Κάπος, Γ'Μ READY, Πλημμύρας, Τριμπού, Προυπρού, Φεράρας... σε ευρωπαϊκούς αυτοκινητόδρομους, κρύες σοφίτες, υπόγεια κουτούκια, φοιτητικά εστιατόρια και φιλόξενα κρεβάτια. Με τον κίνδυνο μιας υπερβολικής διατύπωσης, θα έλεγα ότι το κοινωνικό τοπίο που αποκαλύπτει αυτό το νεοελληνικό αλά Κέρουακ οδοιπορικό είναι, αν όχι περισσότερο, πάντως εξίσου ενδιαφέρον με τα πολιτικά δράματα που περιγράφει. Εξ αιτίας αυτού άλλωστε πιστεύω, ότι παρά την «πίκρα και απογοήτευση» που εύλογα αισθάνεται ο πρωταγωνιστής του, όταν πια «χάθηκαν τα πάντα», ο αναγνώστης μένει με την αίσθηση ενός πετυχημένου ευθυμογραφήματος, ασυνήθιστων για τις μέρες μας, εφηβικών περιπετειών.

Λεωνίδας Π. Λουλούδης

Τάσος Λιγνάδης: *Το ζών και το τέρας*, εκδ. «Ηρόδοτος», Αθήνα 1988*

Για να φτάσουμε το πραγματικό, πρέπει να παραμερίσουμε το βιωμένο. Cl. Lévi-Strauss: *Tristes Tropiques*

Ζών ή τέρας, δημιουργήμα ή έκτρωμα; Κάθε έργο τέχνης, κάθε παράσταση αρχαίου δράματος είναι, δεν μπορεί παρά να είναι, ή ένα ζωντανό δημιουργήμα που περικλείει (και προτείνει) την δράση ή έκτρωμα, Ξαν αυτό των κινηματογραφικών εκείνων παραγωγών, που στοχεύουν στην συρρίκνωση κάθε αισθήματος, πλην του φόβου. Ο συγγραφέας του παρόντος βιβλίου Τάσος Λιγνάδης δεν έχει ανάγκη ιδιαίτερων συστάσεων, λειτουργεί στα ελληνικά γράμματα από το 1963 και είναι σοβαρός γνώστης των λειτουργιών που επιτελεί – αν – το ανέβασμα παραστάσεων αρχαίου δράματος.

Γεννάται λοιπόν το ζών (κατά Αριστοτέλη), το αποκύημα της ζωής και της καλλιτεχνικής δημιουργίας; Παρατηρώντας τις σύγχρονες παραστάσεις και αναλύοντας τα αρχαία κλασσικά μας κείμενα, ο συγγραφέας φωτίζει τα προβλήματα και τις ατοπίες (:) των σύγχρονων παραστάσεων, που σημασιοδοτούν το περιεχόμενο του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού. Οι αριστοτελικοί όροι προσφέρουν σημαντική συνεπικουρία στην σύγκριση και στην παραβολή τους με τις σύγχρονες παραστάσεις. Ήθος, ύφος, διάνοια, βελτίωσις: ο τραγικός ποιητής (όπως σημειώνει ο προλογητής του έργου Γ. Ανδρεάδης) καταλήγει

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Είναι πια νεκρός ο Τάσος Λιγνάδης. Η κριτική αυτή γράφτηκε ενόσω ζούσε. Τα «Τετράδια» εκτιμούν τον λόγο και το έργο ενός ανθρώπου με ουσιαστικές ανησυχίες για το μέλλον μας ως ιστορικού υποκειμένου, για την τύχη της εθνικής μας υπόστασης, ανησυχίες που με αγωνία ευθαρσώς κατ' επανάληψη διατυπώθηκαν. Μέρος από τις απόψεις αυτές εμπεριέχονται στον εξαιρετικά ενδιαφέροντα τόμο που κυκλοφόρησαν το καλοκαίρι οι εκδόσεις «Ακρίτας» και που φέρνει τον χαρακτηριστικό – λες και προαισθάνονταν το τέλος – τίτλο Καταρέω.

στην βελτίωσιν, με περιεχόμενο καλλιτεχνικό. Η φωνή, ως ερμηνευτικό μέσο απασχολεί σημαντικά τον συγγραφέα. Η σημασία της έχει υπογραμμισθεί (στην Ρητορική του) από τον Αριστοτέλη. Χωρίς την φυσικότητα, η ένταση, η έκταση, οι διακυμάνσεις της φωνής χάνουν την αξία τους. Τι είναι φυσικότητα; Η αναπαράσταση του καθημερινού; «Οι διαστάσεις και η αρχιτεκτονική του αρχαίου θεάτρου, στο οποίο δίνονται σύγχρονες παραστάσεις του ελληνικού δράματος, αποκλείουν αυτομάτως το ρεαλιστικό παίξιμο. Δηλαδή ένα παίξιμο υποχρεωτικά ψυχογραφικό, που πέρα από τον λόγο και τους τόνους της φωνής, βασίζεται στις αντιδράσεις του προσώπου και στις λεπτομέρειες της κινήσεως, εφ' όσον απευθύνεται σ' ένα κοιντό κοινό» (σελ. 97). Βεβαίως ο ηθοποιός πρέπει να παρακάμψει, να προσπεράσει, να υπερβεί πολλούς σκοπέλους: Την μετάφραση, το θέαμα, το πρόσωπο και το προσωπίο και κυρίως τον εκσυγχρονισμό του αρχαίου δράματος. Το πρόβλημα του εκσυγχρονισμού είναι μεγάλο. «Το αρχαίο ελληνικό δράμα είναι ανοιχτό στον χρόνο. Αν για την Ιστορία ο χρόνος είναι μια πραγματικότητα, για την ποίηση η πραγματικότητα αυτή λειτουργεί ως αυθυπέρβαση. Και για να θυμηθούμε τον Αριστοτέλη: ο ιστορικός διαφέρει του ποιητή κατά το ότι ο πρώτος μας λέει εκείνα που έγιναν, ενώ ο δεύτερος όσα θα μπορούσαν να γίνουν και γι' αυτό φιλοσοφικότερο και σπουδαιότερο πράγμα είναι η ποίηση από την ιστορία... Με άλλα λόγια το αρχαίο δράμα είναι έξοδος από τον χρόνο, ενώ ο εκσυγχρονισμός του είναι μια ιστορικοποίηση του» (σελ. 189). Σημασία για κάθε θεατή, έχει η ηδονή. Η τραγωδία και η κωμωδία διακρίνονται για την ισορροπία τους. Το όραμα του σκηνοθέτη συχνά, είναι ένα κακοποιό όραμα. «Οποιαδήποτε επέμβαση σ' αυτή την φύση (την φύση του αρχαίου δράματος) είναι ανατροπή μιας ισορροπίας και η ακύρωση της ηδονής. Και εδώ μπορούμε δικαιωματικά να μιλάμε για νέκρωση ενός φωτεινού πλάσματος και για νεκρόφιλους εργολάβους» (σελ. 195). Καλός γνώστης των θεατρικών μας πραγμάτων (και όχι μόνο) ο Τ. Λιγνάδης δίνει (προσφέρει) ακόμη μια δυνατότητα, ως αποτέλεσμα επιστημονικής γνώσης και θεατρικής παιδείας, στους σύγχρονους Έλληνες, που δεν απαρνήθηκαν το αγαθό της σκέψης, να ευαισθητοποιηθούν ακόμη περισσότερο στο ζήτημα του αρχαίου δράματος, της σημασίας του. Και για μια φορά ακόμη, υποδηλώνει όπως ακριβώς, η κάθε λέξη του κάθε ποιητή (πεζογράφου ή στιχοπλόκου) ότι ο λόγος κυλά, ως ζέον αίμα, ότι η αρχαία ελληνική παράδοση και ο λόγος της διαπερνούν τους αιώνες με άνεση γοητεύουν και καθηλώνουν κάθε πολιτιστικό κώδικα, στοιχειοθετημένο ή μη. Επί δε μιμούνται οι μιμούμενοι πράττοντες ανάγκη τούτους ή σπουδαίους ή φαύλους είναι γράφει στην Ποιητική ο Αριστοτέλης. Εμείς τι να προσθέσουμε...

Δήμητρα Παυλάκου

